

نقش همه‌گیری کووید-۱۹ در رشد یاریگری: مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه‌های یزد

احمد کلاته‌ساداتی^۱، زهرا فلک‌الدین^۲

شناسه پژوهشگر (ارکید): ۷۷۵۸-۷۷۰۸-۵۷۰۸-۰۰۰۱-۰۰۰۰

شناسه پژوهشگر (ارکید): ۲۵۸۵-۱۱۸۳-۰۰۰۳-۰۰۰۰

چکیده

یاریگری، نوعی کنشگری است که هم به ابعاد هستی‌شناسی انسان و هم به زمینه‌های تاریخی و فرهنگی مربوط می‌شود. امروزه و در نتیجه شرایط جهانی شدن و انباشت مخاطرات، فرهنگ یاریگری به بخشی از گفتمان عمومی و موضوع مورد توجه دولت‌ها تبدیل شده است. هدف مطالعه حاضر، کشف و واکاوی دلایل یاریگری در میان دانشجویان شهر یزد در همه‌گیری کووید ۱۹ است. این مطالعه با روش کیفی انجام شده است و مشارکت‌کنندگان در آن مسئولین گروه‌های دانشجویی و فعالان صف حاضر در موج اول و دوم همه‌گیری هستند. داده‌ها به شیوه مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و گروه متمرکز جمع‌آوری شده و به روش تحلیل مضمونی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. از تحلیل داده‌ها، چهار مضمون انگیزه دینی-سیاسی، نوع دوستی، مسئولیت‌پذیری و رضایت درونی احصا گردید. در واقع، یاریگری را می‌توان یک برساخت عاملیت-محور تصور کرد که تحت گفتمان رسانه و شرایط جهانی شدن تقویت شده است. از سوی دیگر، انگیزه‌های دینی و سیاسی نیز از تقویت‌کننده‌های مؤثر بر کنشگری یاریگری است که ریشه در زمینه‌های تاریخی و فرهنگی جامعه ایران دارد. از این رو، در مواجهه با همه‌گیری کووید ۱۹، اصل یاریگری بر پایه ترکیبی از ارزش‌های سنتی و مدرن برساخت می‌شود. شایسته است نهادها و سیاست‌گذاران اجتماعی و فرهنگی به ابعاد مختلف کنشگری یاریگرانه (سنتی و مدرن) توجه کنند.

کلمات کلیدی: یاریگری، کنشگری انسان‌دوستانه، دانشجویان، همه‌گیری کووید-۱۹

۱. دانشیار جامعه‌شناسی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه یزد (نویسنده مسئول) asadati@yazd.ac.ir/

۲. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد/ Zahra.falakodin93@gmail.com

مقاله علمی پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۶/۲۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۷/۷/۸

دوفصلنامه مسائل اجتماعی ایران، سال سیزدهم، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۱، صص ۲۲۷-۲۰۹

۱. مقدمه

یاریگری و بشردوستی از زمانی که انسان‌ها دورهم جمع شدند شروع شده و تا به امروز به شکل‌های جدید به صورت سازمان‌یافته و تخصصی یا غیرسازمان‌یافته و غیرتخصصی گسترش پیدا کرده است. اشکال گوناگونی از یاریگری در جوامع مختلف قابل ملاحظه است که با توجه به افزایش مخاطرات و بحران‌ها در جوامع امروز، به موضوعی مهم تبدیل شده است. اقدامات بشردوستانه با تداوم سنت بشردوستی، برای تسکین فوری آلام انسانی در بحران تداوم می‌یابد (دایکل و ساندویک^۱، ۲۰۱۹).

اگرچه ممکن است «انسان‌دوستی» شامل همه انواع اقدامات خیرخواهانه و نوع‌دوستانه باشد، اما می‌توان آن را به عنوان یک کنش ایدئولوژیک تعریف کرد. امدادسانی و اقدامات «بشردوستانه» معمولاً یک پاسخ به موارد اضطراری کوتاه‌مدت است (بنتال، ۲۰۱۸: ۱). «اصول بشردوستانه» یک منطق اخلاقی فراهم می‌آورد که به کاهش رنج افراد آسیب‌پذیر از یک فاجعه و حمایت از حقوقشان منجر می‌شود. این اصول به بازیگران بشردوستانه هویتی می‌بخشد که آن‌ها را از آن حیث که در تلاش برای نجات جان، کاهش درد و رنج و حفظ کرامت افراد آسیب‌دیده از بحران می‌کوشند، از سایرین متمایز می‌سازد (گیبانز، ۲۰۲۰: ۵۰۱).

بحران‌های طبیعی مانند دیگر مسائل از جنبه جهانی بودن و کمک‌خواهی جهانی مورد توجه است (قلی‌پور، ۱۳۹۵). بلایا در مقیاس بزرگ امروزی مانند سونامی اقیانوس هند در سال ۲۰۰۴، زلزله هائیتی در سال ۲۰۱۰ و سیل‌های پاکستان و امروزه بیماری کرونا، همگی نیاز به یک واکنش قوی بین‌المللی دارند (بارکل^۲ و همکاران، ۲۰۱۴: ۲۲) در بهترین حالت، مداخلات بشردوستانه سابقه‌ای ناگوار در چند دهه گذشته داشته (والانس، ۲۰۱۹: ۲۴۹) و زمینه را برای کنشگری انسان‌دوستانه و یاریگری بسط داده است.

بحث‌های بشردوستانه در دهه ۱۹۹۰ مطرح شد (بنتال، ۲۰۱۸: ۳) که با ورود سازمان‌های غیردولتی^۴ و پررنگ شدن نقش سازمان‌های یادشده در این اقدامات همراه بود. عضویت در این گروه‌ها معنای جمعی به آن‌ها می‌بخشد (توماس و همکاران، ۲۰۱۶: ۱۶۸۱). بر پایه یک گزارش، بیش از ۲۰۰۰۰۰ سازمان فعال تا سال ۲۰۰۳ در ایران وجود داشته است که البته عمدتاً مؤسسات خیریه بودند (بالونی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۰۳). این سازمان‌ها در انواع اقدامات بشردوستانه فعالیت دارند (مکالیستر اسمیس، ۱۹۸۷: ۱۲۵) که برای تأمین منابع یاریگرانه باهم رقابت می‌کنند (آسپیرین^۵، ۲۰۰۸: ۳۷۱). یکی از ایده‌های برجسته، «بومی‌سازی» فعالیت‌ها به معنای حمایت از سازمان‌ها و گروه‌های بومی و محلی در این زمینه است (الکالات و الگیبالی، ۲۰۲۰: ۲۳۵).

1. Dijkzeul and Sandvik
2. Burkle
3. Benthall
4. Non-Governmental Organizations (NGOs)
5. Macalister-Smith
6. Spearin
7. Elkahlout & Elgibali

چهار اصل تعریف‌شده اقدامات یاریگرانه توسط کمیته بین‌المللی صلیب سرخ عبارت‌اند از: انسانیت (پیشگیری و کاهش رنج انسان)، بی‌طرفی، عدم تبعیض و استقلال (هایلهورست و جاسون، ۲۰۱۲: ۸۹۶). توجه بیشتر به کمک‌های انسانی و بشردوستانه، بعد از جنگ سرد آغاز شد (هایلهورست و جاسون، ۲۰۱۲: ۸۹۸). اجلاس جهانی بشردوستانه در سال ۲۰۱۶ فرصتی منحصر به فرد برای تغییر اساسی در فعالیت‌های این حوزه مهیا کرد (گیباز، ۲۰۲۰: ۵۰۰). واقعیت و نتایج اقدامات بشردوستانه به این بستگی دارد چگونه بازیگران در زنجیره کمک‌ها، نقش خود و دیگران را تفسیر می‌کنند (هایلهورست و جاسون، ۲۰۱۲: ۸۹۴).

پیکت^۳ (۱۹۷۹) اظهار می‌کند که انسان‌دوستی یک نوع خیر و عدالت پیشرو است. نوع‌دوستی نه تنها برای مقابله با رنج در یک لحظه خاص و کمک به افراد آسیب‌پذیر است، بلکه برای دستیابی به بزرگ‌ترین اهداف طراحی شده است (گیباز، ۲۰۲۰: ۵۰۴). با گذشت زمان، برچسب کمک‌های بشردوستانه همچنین برای مجموعه‌های گسترده‌تری از خدمات ارائه شده به پناهندگان و افراد آسیب‌دیده از حوادث، از جمله آموزش و انواع خدمات مرتبط با توسعه استفاده می‌شود. روشن است که مداخلات یاریگرانه برای مقابله با بحران‌ها، حمایت عمومی را افزایش می‌دهد (کرپس و ماکسی، ۲۰۱۸: ۱۸۱۵).

یاریگری بخشی از اقدامات برای کاهش مسائل انسانی است که تا حدی طبیعی و تا حدی بشرساخته هستند (مکالیستر اسمیس، ۱۹۸۷: ۱۱۹). در شرایط بحران، شاهد مراجعه فزاینده افراد گرفتار به نهادهای غیردولتی از جمله شرکت‌های چندملیتی و سازمان‌های غیردولتی مسئول حمایت از حقوق بشر هستیم (هایلهورست و جاسون، ۲۰۱۲: ۸۹۲). بازیگران حوزه اقدامات بشردوستانه از جمله دولت‌ها، دانشگاه‌ها، بخش خصوصی و جمعیت‌های تحت تأثیر، از ایجاد یک فضای برابر، سازنده و شفاف حمایت می‌کنند (گیباز، ۲۰۲۰: ۵۰۸). دولت‌های مدرن نیاز دارند هنگام رویارویی با بحران‌ها از سوی شهروندان یا نهادهای بین‌المللی مورد حمایت قرار گیرند.

همه‌گیری کووید ۱۹، یکی از بحران‌های بزرگ است که همه ساحات انسانی و اجتماعی را تحت تأثیر قرار داد. توجه به نقش عرصه عمومی و گروه‌های مردمی به عنوان یاریگران اجتماعی که می‌توانستند به کمک دولت‌ها بیایند، به ویژه در کشور ایران که تحت تحریم‌های بین‌المللی بود، اهمیت زیادی پیدا می‌کند. در کشور ایران، گروه‌های مختلف مردمی در قالب سازمان‌های دولتی یا غیردولتی دست به اقدامات یاریگرانه زدند. دانشجویان و گروه‌های دانشجویی نیز به صورت فعالانه اقدامات یاریگرانه خود را آغاز کردند. با توجه به بستر اجتماعی و فرهنگی جامعه ایران که به اقدامات یاریگرانه (چون وقف و بسیاری از یاریگری‌های دارای زمینه قرآنی) سفارش می‌شود، پرداختن به این شکل از کنشگری و واکاوی ابعاد آن یک ضرورت است. لذا، پژوهش حاضر به واکاوی اقدامات یاریگرانه گروه‌های دانشجویی می‌پردازد.

1. Hilhorst & Jansen
2. Gibbons
3. Pictet
4. Kreps & Maxey

اولین ضرورت انجام این طرح، اهمیت شناسایی سرمایه‌های اجتماعی تشکلی‌های دانشجویی در مواجهه با بحران کرونا است. دومین ضرورت، توجه به مفهوم‌سازی این موضوع در کشور است. مواجهه با این بحران اگرچه از مجموعه پروتکل‌ها و اقدامات جهانی تأثیر می‌پذیرد، اما از رویکردهای منطقه‌ای و محلی نیز متأثر است. ضرورت سوم به خلأ دانش نسبت به این مسئله بازمی‌گردد؛ زیرا تاکنون مطالعه‌ای در این زمینه انجام نشده است و این قبیل مطالعات می‌تواند از جهت توسعه دانش حائز اهمیت باشد.

۲. پیشینه پژوهش

قلی‌پور (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان «بلاایای طبیعی در جمهوری اسلامی ایران و همکاری‌های منطقه‌ای بین‌المللی»، نشان داد که تبعیت ایران از برنامه‌های بین‌المللی باعث شده است تا افراد آسیب‌دیده از بحران و بلاایای طبیعی احساس کنند مورد کرامت هستند. مطیعی لنگرودی و همکاران (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «بررسی نقش مدیریت مشارکتی در کاهش آثار سیل»، نشان دادند که در زمینه مدیریت سیل در نواحی روستایی مشارکت بالایی وجود دارد و رابطه معناداری بین نوع نگرش روستاییان و کاهش مخاطرات ناشی از سیل وجود دارد.

پژوهش رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۹) به نام «تحلیل عوامل مؤثر در مدیریت مشارکتی سیل در مناطق روستایی استان گلستان»، مشخص کرد که مردم به‌عنوان عاملان اصلی و ذینفع و به‌عنوان قدرت‌های محلی می‌توانند به لحاظ اجتماعی، اقتصادی و اکولوژیکی در کنترل و مهار خطرهای ناشی از سیل بسیار تأثیرگذار باشند. تحقیق نان‌بخش (۱۳۸۲) با عنوان «مشارکت داوطلبانه زنان: تجربه موفق رابطین بهداشت»، حاکی از آن است که فعالیت رابطین بهداشتی موجب ارتقای سطح آگاهی اعضای جامعه شده است.

یافته‌های کرپس و ماکسی^۱ در (۲۰۱۸) در پژوهشی با عنوان «مکانیسم‌های اخلاق: منابع پشتیبانی از مداخلات بشردوستانه»، بیانگر آن است که مداخلات مربوط به اقدامات بشردوستانه حمایت عمومی را تقویت می‌کند. توماس و همکاران (۲۰۱۶) پژوهشی با عنوان «در مواردی که اراده (جمعی) وجود دارد، روش‌های (مؤثری) وجود دارد: ادغام عوامل سطح فردی و گروهی در توضیح اقدام جمعی بشردوستانه» انجام دادند و نشان دادند که مجموعه‌ای از تفاوت‌های فردی و جهت‌گیری طرفداری اجتماعی، آگاهی گروهی بشردوستانه را ارتقا می‌دهد و فعالیت جمعی را تسهیل می‌کند.

کان و کانینگام (۲۰۱۳) در پژوهشی با عنوان «مقدمه‌ای بر مسئله دولت - حاکمیت و اقدام بشردوستانه»، نشان دادند که یک شکاف اساسی بین دولت‌ها و بازیگران بین‌المللی بشردوستانه ایجاد شده است و این وضع بر رفع نیازهای فوری افراد گرفتار در بحران‌ها تأثیر می‌گذارد. این موضوع را کلاته‌ساداتی و باقری لنکرانی (۲۰۲۱) نیز در موضوع کووید ۱۹ و همکاری‌های بین‌المللی مورد بحث قرار دادند و تأثیر تحریم‌ها بر مدیریت بحران را بررسی کردند؛ موضوعی که اصول انسانی را زیر سؤال می‌برد. مطالعات یادشده نشان می‌دهد تاکنون پژوهشی مربوط به موضوع باریگری در کووید-۱۹ انجام نشده است. با این حال تلاش می‌شود از برخی یافته‌ها و دلالت‌های آن‌ها در جهت تقویت تحلیل‌های این متن استفاده شود.

1. Kreps & Maxey

۳. چهارچوب تحلیل

نظریه برون‌سویگی و یا دگریاری (رویکرد اجتماع‌محور)، یکی از طبقه‌بندی‌های رایج بومی در موضوع یاریگری است که برگرفته از نظریه مرتضی فرهادی است. در نگاه وی، همکاری به سه دسته کلی قابل تقسیم است:

- همکاری از نوع «درون‌سویه» یا خودیاری، زمانی است که هر کس برای خود، کاری انجام می‌دهد؛ اما در حضور گروه و این ویژگی در گروه بودن، یکنواختی کار را می‌گیرد و انجام آن را لذت‌بخش‌تر از حالت فردی‌اش می‌سازد. به‌عنوان نمونه، می‌توان به چیدن گروهی گیاهان کوهی اشاره کرد که هرکس برای خودش می‌چیند، اما همه باهم و در کنار هم این کار را انجام می‌دهند.

- همکاری از نوع «میان‌سویه» یا همیاری، زمانی است که کمک فرد به شخص دیگری با هدف جلب کمک او در آینده و یا پاسخی به کمک او در گذشته باشد. این مدل از یاریگری را کمک تأخیری نیز می‌نامند که بارزترین وجه آن را می‌توان در انواع «واره» و یا رسم یادداشت کردن هدایای عروسی به منظور پس دادن آن در عروسی طرف مقابل مشاهده کرد.

- همکاری از نوع «برون‌سویه» یا دگریاری، در شرایطی رخ می‌دهد که فرد انتظار هیچ پاداش یا کمک متقابلی از کمک به دیگری ندارد و نوعی کمک بلاعوض یا بخشش محسوب می‌شود. انگیزه دگریاری غالباً یا کسب منزلت اجتماعی و یا اجر اخروی و یا تشفی روانی است. احسان به نیازمندان، شناخته‌شده‌ترین حالت این نوع از یاریگری است (فرهادی، ۱۳۸۷: ۲۲).

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، نظریه فرهادی بر گونه‌ای مشارکت از پایین به بالا تأکید دارد. در واقع، نظریه بازی به‌نوعی در نظریه فرهادی مستتر است. اقدامات انسان‌دوستانه نوعی همیاری تعریف می‌شود. همیاری به اعتبار آن که هدفی - حداقل ابزاری- خارج از یاری‌دهنده دارد، نظیر «دگریاری» برون‌سویه است و از آنجاکه با تأخیری کم و یا زیاد، نتیجه کار درنهایت به خود شخص بازمی‌گردد، همانند «خودیاری» درون‌سویه است. این مهم است که در همیاری نتیجه کنش پس از عبور از صافی دیگری به شخص بازمی‌گردد. در خلال این رفت و برگشت، شخص برای مدتی دیگری را همچون خود می‌بیند و طبیعتاً این حالت در افزایش همبستگی و دیگر دوستی و نوع دوستی می‌تواند تمرینی درخور باشد. این سخن شبیه مطلبی است که روانشناسان اجتماعی درباره کارکرد همدلی می‌گویند و آن را مهم‌ترین ویژگی نوع دوستی می‌دانند. به نظر آن‌ها، همدلی از این جهت نوع دوستی است که فرد با گذاشتن خود جای دیگران، خود را فراموش می‌کند (فرهادی، ۱۳۷۶: ۲۸). طبق نظریه فرهادی، این شکل از یاریگری، به مثابه ورود به شبکه گسترده و پیدا و پنهانی از مبادلات در بستر اجتماع است، فرد یک اقدام خیر انجام می‌دهد و می‌داند که روزی نتیجه آن را دریافت خواهد کرد؛ مصداق همان شعر معروف «تو نیکی می‌کن و در دجله انداز که ایزد در بیابانت دهد باز»!

چنین نگاهی به یاریگری، مصداق نظریه بازی است. این نظریه در توضیح رفتارهای اجتماعی بشری (شامل رفتارهای اخلاقی) کارساز است.

سومین رویکرد نظری در این مطالعه، نسبت میان موضوع مشارکت، اعتماد اجتماعی و نهاد سیاست است. پاتنام^۱ بر این نظر است که سرمایه اجتماعی کالایی عمومی و اعتماد اجتماعی، اساس و جوهره آن است. هر چه سطح اعتماد در جامعه مدنی بیشتر باشد، احتمال همکاری بیشتر می شود و همکاری نیز به نوبه خود اعتماد را افزایش می دهد. از دید وی، اعتماد اجتماعی در جوامع مدرن مبتنی بر هنجارهای معامله متقابل و شبکه های مشارکت مدنی در قالب انجمن های مدنی و داوطلبانه است (پاتنام، ۱۳۸۰: ۲۹۲).

فوکویاما^۲ نیز همانند پاتنام بر دو عنصر انجمن های مدنی و اعتماد تکیه دارد. سرمایه اجتماعی شکل و نمونه ملموسی از یک هنجار غیررسمی است که باعث ترویج همکاری بین دو یا چند فرد می شود. سالامون^۳ بر این باور است که در چند دهه اخیر به طور واقعی یک «انقلاب انجمنی» رخ داده است و مهم ترین ویژگی انجمن های مدنی این است که سامانمند (دارای اساسنامه، ساختار، عضویت و اهداف) هستند، خارج از دستگاه و نهادهای رسمی دولت به طور خودگردان و مستقل اداره می شوند و اقداماتشان داوطلبانه و همکاری جویانه است (پاول^۴، ۱۳۸۷: ۱۳۵۹). مفهوم مشارکت در انجمن های داوطلبانه از مؤلفه های اصلی نظریه سرمایه اجتماعی است.

۴. روش

پژوهش حاضر، نتیجه یک مطالعه کیفی است که در سال ۱۳۹۹ در شهر یزد انجام گرفته است. میدان پژوهش شامل دانشگاه یزد، دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی یزد و دانشگاه فرهنگیان یزد است. مشارکت کنندگان در تحقیق، دانشجویان و مسئولین انجمن ها، گروه ها و تشکل های دانشجویی این دانشگاه ها و نیز دانشجویان فعال در همه گیری بوده اند. همچون بسیاری از دانشگاه های دیگر، گروه های دانشجویی فعال در دانشگاه یزد را می توان به ۵ دسته تقسیم کرد:

- تشکل های دانشجویی شامل بسیج، انجمن های اسلامی و... که بیشتر فعالیت های سیاسی دارند، اما در بحران ها اقدامات انسان دوستانه نیز انجام می دهند؛
- کانون های فرهنگی هنری که مهم ترین آن در بحران ها و به طور خاص بحران کرونا، کانون هلال احمر دانشگاه است؛
- انجمن های علمی که در موضوع کرونا انجمن های علمی مددکاری اجتماعی و روان شناسی فعالیت بیشتری داشتند.
- شورای صنفی دانشجویی؛
- و نشریات دانشجویی.

1. Putnam
2. Fukuyama
3. Salamon
4. Powell

همچنین مشارکت‌کنندگان در تحقیق حاضر نیروهایی از گروه‌های دانشجویی مذکور بوده‌اند که در بحران کرونا فعالیت داشتند. معیارهای ورود به مطالعه عبارت‌اند از:

- مشارکت‌کننده عضو یکی از گروه‌های دانشجویی فعال باشد؛
  - مشارکت‌کننده در طول بحران کرونا از اسفند ۱۳۹۸ تا زمان مطالعه (اواخر شهریور ۱۳۹۹) حداقل دو ماه به‌طور فعال در مقابله با بحران مشارکت داشته باشد.
- معیار مشارکت فعال نیز انجام فعالیت در بحران کرونا، چه در صف و چه در ستادهای دانشجویی است. مشارکت فعال می‌تواند به‌عنوان تیم‌های ارزیاب، هماهنگ‌کننده و یا مداخله‌گر فعال در بحران کرونا است. به علت اهمیت نیروهای ستادی، این نیروها در بحران به‌صورت هدفمند انتخاب شدند. در فاز بعدی به‌صورت گلوله برفی سایر نیروهای ستادی و نیروهای صف در بحران شناسایی شدند. نمونه‌گیری با روش حداکثر تنوع انجام گردید؛ به صورتی که نخست، از گروه‌های مختلف دانشجویی که در بالا بیان شد در مطالعه حضور داشته باشند و دوم از رشته‌های مختلف علمی و نیز از هر دو جنس در مطالعه حضور داشته باشند. همچنین با ۲۶ نفر مصاحبه گردید و با اشباع نظری مصاحبه‌ها متوقف شد.

روش گردآوری داده‌ها

با توجه به شرایط همه‌گیری کرونا، داده‌ها از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته به‌صورت تلفنی گردآوری شد. بلر^۱ و همکاران (۲۰۱۷) در تحقیق خود نشان دادند که با وجود شک دانشگاهی نسبت به اعتبار مصاحبه تلفنی، این اقدام می‌تواند روشی کارآمد و سهل‌الوصول در جمع‌آوری داده‌های کیفی باشد. به نظر آن‌ها آنجا که محدودیت مصاحبه حضوری وجود دارد، مصاحبه تلفنی انجام می‌شود. این روش پیش از این در بسیاری از مطالعات مورد استفاده قرار گرفته است و با وجود اینکه محدودیت‌هایی دارد، اما از نظر جمع‌آوری داده‌ها تفاوت چندانی با مصاحبه حضوری ندارد (بلر و همکاران، ۲۰۱۷: ۹۱).

در شرایط همه‌گیری کووید-۱۹ و به علت خطر انتقال ویروس و نیز دسترسی سخت به مشارکت‌کنندگان، این روش از سوی مشارکت‌کنندگان بیشتر مورد اقبال قرار می‌گیرد. به‌طور مثال، سریواستاوا در تحقیق خود راجع به تجربه برچسب در همه‌گیری کووید ۱۹ در ایالات متحده از روش مصاحبه تلفنی استفاده کرد (سریواستاوا، ۲۰۲۰: ۳۸۸). در این تحقیق نیز از روش مصاحبه نیمه‌ساختاریافته تلفنی (۱۶ نفر) برای جمع‌آوری داده‌ها استفاده شد. همچنین در بیمارستان شهید صدوقی با ۱۱ نفر از دانشجویانی که مشغول یاریگری در بیمارستان بودند، در قالب گروه متمرکز مصاحبه شد (جدول ۱).

به‌منظور تحلیل، از روش تحلیل مضمونی^۲ استفاده و مراحل ذیل انجام شد:

۱. آشنایی با متن: به مرحله‌ای که پژوهشگران با خوانش چندباره‌ای داده‌ها تلاش می‌کنند به چهارچوبی کلی از واقعیت دست پیدا کنند؛ ۲. کدگذاری: محققان در این مرحله خط به خط داده‌ها را کدگذاری می‌کنند؛ ۳. ارائه نقشه مضمونی.

1. Blair

2. Thematic analysis

جدول شماره ۱ - ویژگی های مشارکت کنندگان در پژوهش^۱

مصاحبه گروه متمرکز			مصاحبه نیمه ساختار یافته		
نقش	نام (استعاری)	شماره مشارکت کننده (در تحقیق)	نقش	نام (استعاری)	شماره مشارکت کننده (در تحقیق)
فعال صف	آقای تاجی	۱۵	مسئول گروه جهادی	آقای محمدی	۱
فعال ستاد- صف	خانم محبی	۱۶	مسئول گروه	آقای جعفری	۲
فعال صف	آقای حمیدی	۱۷	مسئول گروه	خانم حسینی	۳
فعال صف	آقای هنرور	۱۸	رئیس تشکل	آقای جعفرپور	۴
فعال صف	آقای حیدری	۱۹	رئیس تشکل	آقای رضایی	۵
فعال صف	آقای شفقت	۲۰	رئیس کانون	خانم کریمی	۶
فعال صف	آقای شهروزی	۲۱	رئیس تشکل	آقای ذاکری	۷
فعال صف	آقای غلامی	۲۲	دبیر کانون	خانم رحیمی	۸
فعال صف	آقای سها	۲۳	فعال دانشجویی صف	آقای میرزایی	۹
فعال صف	خانم محمدی	۲۴	فعال دانشجویی صف	آقای طاهری	۱۰
فعال صف	آقای شهیدی	۲۵	فعال دانشجویی صف	آقای آرایش	۱۱
فعال صف	آقای تاران	۲۶	دبیر مجمع تشکل	آقای میر محمدی	۱۲
فعال صف	آقای صلابت	۲۷	فعال دانشجویی صف	آقای سیدی	۱۳
			فعال دانشجویی صف	آقای نجفی	۱۴

۵. یافته های پژوهش

جدول شماره ۲ مضامین احصاء شده از تحقیق را نشان می دهد که ذیل چهار مضمون انگیزه دینی و سیاسی (با مضامین فرعی نگرش دینی و تبعیت سیاسی)، حس نوع دوستی (با مضامین فرعی یاری رسانی و ایثار)، مسئولیت پذیری (با مضامین فرعی مسئولیت انسانی، مسئولیت ملی و مسئولیت اجتماعی) و رضایت درونی (با مضمون فرعی سائقه های روانی و احساس خوب) قرار گرفته اند.

۱. برای رعایت اخلاق تحقیق، از اسامی جایگزین استفاده شده است.

جدول شماره ۲: شاخص‌ها (مضامین فرعی) و مؤلفه‌های (مضامین اصلی) پژوهش

مضامین اصلی	مضامین فرعی	کدهای اولیه
انگیزه دینی - سیاسی	نگرش دینی تبعیت سیاسی	نگرش اخروی، پاداش اخروی، نگرش مذهبی، اطاعت از رهبر، اجرای دستور رهبر
نوع دوستی	یاری‌رسانی ایثار	کمک به هم‌نوع، کمک به کادر درمان، یاری‌رساندن به یکدیگر، یاری‌رساندن بدون چشمداشت، خدمت به خلق، از خودگذشتگی و ایثار، درک دیگران، حس نوع‌دوستی، حس درک هم‌نوع و همدردی
مسئولیت‌پذیری	مسئولیت انسانی مسئولیت ملی مسئولیت اجتماعی	ارزش‌های انسانی، همدردی با دیگران، برآورده کردن نیازها، روحیه وطن‌دوستی، نگاه ملی‌گرایانه، انگیزه ملی‌گرایانه، توجه به نیاز جامعه، پایین آوردن فشارهای اجتماعی، مسئولیت اجتماعی
رضایت درونی	سائقه‌های روانی احساس خوب	انگیزه‌های درونی، ارزش‌های درونی، آرامش، لذت درونی، احساس خوب

۵-۱. انگیزه دینی-سیاسی

در تحلیل مصاحبه‌های انجام‌گرفته، یکی از بسترهای زمینه‌ساز چالش‌های گروه‌های دانشجویی در اقدامات انسان‌دوستانه در بحران کووید ۱۹ در شهر یزد، انگیزه دینی-سیاسی است که شامل ۵ مفهوم و ۲ مقوله فرعی است.

۵-۱-۱. نگرش دینی

یکی از مؤلفه‌های موردنظر مشارکت‌کنندگان، نقش انگیزه‌های دینی و مذهبی در اقدامات انسان‌دوستانه در بحران است. انجام فعالیت برای رضای خداوند، رضایت خلق خداوند، خدمت به انسان‌های مسلمان و پاسخ به دستور رهبری مبنی بر «کمک مؤمنانه» بخشی از دلایلی بود که مشارکت‌کنندگان در این مضمون بر آن تأکید داشتند. مضمون انگیزه‌های دینی مرتبط بر دو مقوله ارزش‌های مذهبی و تبعیت سیاسی بود. در مورد آخرت‌گرایی، مشارکت‌کنندگان معتقد بودند آن‌ها بیشترین خطر را در زندگی خود انجام می‌دهند (کار در بیمارستانی که بیماران کووید در آن بستری هستند). تنها انگیزه‌ای که باعث چنین کنشی شده، انگیزه‌های

اخروی و این است که پاداش کار خود را از خداوند دریافت کنند. به طور مثال بخشی از مشارکت کنندگان، نوعی شبیه سازی شرایط فعلی با شرایط دفاع مقدس و جنگ را برای خود تداعی کرده و وارد میدان شده اند. در واقع، نگاه دینی نوعی مسئولیت و به تبع آن کنشگری دینی نیز از فرد را طلب می کرد که در این شرایط می باید وارد اقدامات انسان دوستانه شود؛ اقداماتی که در یک جامعه اسلامی و در خدمت افراد مسلمان است.

حالا بعضی ها دید دینی و مذهبی دارند که یک وظیفه بر گردن ما هست و نظام جمهوری اسلامی است و این مردم مسلمان هستند و یه خدمتی بکنند (مشارکت کننده شماره ۱۹).

آخرت گرایی نیز یکی دیگر از مفاهیم دینی در مضمون مذهبی است. کسانی که در این میدان پر مخاطره وارد می شدند، با خداوند معامله می کردند تا در قیامت رستگار شوند و ذخیره ای برای آخرت خود داشته باشند. به طور مثال، کسی که با هدف اقدامات یاورانه وارد محیط بیمارستان در همه گیری کووید می شود، قطعاً به دنبال منافع مادی نیست و تنهای چیزی که برای وی اهمیت پیدا می کند، ارزش های اخروی است.

ببینید تو این مدت در بحث کرونا هرکسی که وارد می شه می دونه که داره با جونش با خدا معامله می کند که ممکنه مبتلا بشه؛ مثل همین کادر پزشکی که دارند مبتلا می شوند و درگیر این موضوع می شوند. پس کسی که میاد و داوطلبانه میاد به این سمت، مسلماً خودش با خدای خودش یه معامله ای کرده و خیلی خالص بوده که اومده به این فضا تا به کادر پزشکی و درمان کمک کنه (مشارکت کننده ۲۲).

۲-۱-۵. تبعیت سیاسی

صحبت های رهبری مبنی بر انجام کمک های مؤمنانه و موااسات خواهانه، باعث شد بخشی از مشارکت کنندگان در بحران اقدام به فعالیت های انسان دوستانه کنند. در واقع بخشی از مشارکت کنندگان بر این اساس خود را مکلف می دانستند که به مردم آسیب دیده کمک کنند.

انگیزه این کار و به سمت این کار رفتن، به خاطر فرمایشات رهبر است که دستور دادند باید جهادیان در جبهه بیولوژیکی وارد عمل شوند. ما هم مطیع امر ولی هستیم و پا به این کار گذاشتیم. درسی که خوندم تا این کار بیمارستان فاصله زیادی داره، ولی چون سراسر کشور مبتلا داریم و همه گیر هست و مردم نیاز به ما دارند، ما هم وارد شدیم سعی کردیم یاد بگیریم و بهترین کار و خدمت را به مردم داشته باشیم. مسئولیت این کار با ماست، ما مسئول جون مردم هستیم (مشارکت کننده شماره ۳).

تبعیت سیاسی، نوعی کنشگری مسئولانه در این افراد به وجود آورده است. لازم به ذکر است بخش اعظم کسانی که در بیمارستان، رابط بودند و اقدامات یاورانه انجام می دادند را گروه های مذهبی تشکیل می دادند. این افراد، خطر بسیار جدی را به ویژه در موج اول کرونا که همه شرایط تحت اضطراب شدید و جدی بود تجربه می کردند، اما به خاطر تبعیت از دستور رهبری این کار را انجام می دادند.

رابط بیمارستان هستیم... سختی و حجم کار بیمارستان بالا است و از طرفی بعد از بیمارستان به خانه تیمی می‌روند چون ناقل هستند و احتمال دارد که به خانواده سرایت کند. خطر رو به جون خریدیم برای این که مبارزه کنیم و تا می‌شه برای بقیه افراد اتفاقی نیفته. واقعاً دانشجویها، پزشک‌ها و جهادگران مثل همیشه بدون مزد و منت دارند، کار می‌کنند... فرموده آقا هست، فرموده آقا نباید روی زمین بمونه (مشارکت‌کننده شماره ۱۸).

بنابراین، انجام چنین کار پر مخاطره‌ای یعنی حضور دائمی در بیمارستان با تمامی مخاطراتش و فهم آن، در چهارچوب یک تبعیت سیاسی ممکن است. این افراد تلاش می‌کردند سخت‌ترین کارها را در پاسخ به دستور رهبری انجام دهند؛ چراکه به نظرشان آن‌ها سربازان رهبر هستند و بایستی در هر شرایطی از دستوراتش اطاعت کنند.

ما دور هم جمع شدیم که فرمان ولی امر رو انجام بدیم، نیاز استان و مردم رو انجام بدیم. هر کی اومد با پای خودش اومد، جهادی و داوطلب اومدند حجم بالای کار رو دیدند، ولی باز پای کار و ایستادند. ما مرد دوران سختیم. هرکسی به جایی برای خودش دارد که بره روحیه خودش رو عوض کنه، بره برای خودش خلوت کنه توی هیئت، مراسم مذهبی و... (مشارکت‌کننده شماره ۱۷).

۵-۲. نوع دوستی

احساس همدلی با آسیب‌دیدگان در بحران و نیز کسانی که درگیر بحران هستند (کارکنان بخش‌های پزشکی و پرستاری در بیمارستان شهید صدوقی یزد)، یکی دیگر از دلایل حضور در این بحران است. نوع دوستی، مضمونی برساخت‌شده از ۱۲ مفهوم و ۲ مقوله یاری‌رسانی و ایثار است.

۵-۲-۱. یاری‌رسانی

مشارکت‌کنندگان، خدمت کردن به هم‌نوع را وظیفه‌ای انسانی قلمداد می‌کردند. تأکید همه مشارکت‌کنندگان این بود که اگرچه گروه‌های جهادی در فعالیت کرونا فعالیت پررنگی داشتند، اما این بدان معنا نیست که همه مشارکت با انگیزه مذهبی یا سیاسی انجام شده است. بسیاری دیگر از مشارکت‌کنندگان فقط با انگیزه‌های نوع دوستی فعالیت می‌کردند. در این نگاه، جان همه انسان‌ها مهم است و نجات جان انسان‌ها وظیفه‌ای انسانی و نوع‌دوستانه است.

خب جان انسان‌ها برام مهم بود؛ یک جورایی وقتی بتونی جان یک انسان رو نجات بدی، درواقع یک جامعه رو نجات دادی (نگاه انسانی). وقتی من بتونم حالا با اون اندک چیزی که دستم هست یا یک اطلاعات یا حالا اون اقدامات بتوانم باعث بشم که سلامتی یک شخصی به خطر نیفته، خیلی برای خودم ارزشمنده (مشارکت‌کننده شماره ۸).

از نظر مشارکت‌کنندگان، در خلال جمع‌آوری کمک‌های مالی و توزیع آن‌ها بین آسیب‌دیدگان و مستمندان در آسیب کرونا، درواقع نوعی احساس همدلی اجتماعی هم ایجاد شد.

تو این کرونایی که حتی خانواده‌هاشون بهشون سر نمی‌زدند، این بنده خدا اومده بود و کار بیمارها رو انجام می‌داد. البته تقیدات مذهبی و عقیدتی و اعتقادی خیلی کمک می‌کنه در این خصوص، ولی تربیت درست هم باید داشته باشه بالاخره؛ چون وقتی فرد می‌بینه که فردی به کمک نیاز داره، ناخودآگاه می‌گه خب چه فرقی می‌کنه اون بنده خدایی هم که با مشکل روبرو هست، به نحوی اون رو اعضای خانواده خودش می‌دونه (مشارکت‌کننده شماره ۱).

۱-۲-۵. ایثار

فعالیت در بحران کرونا به‌ویژه در موج‌های اول، کار بسیار پر مخاطره‌ای بود؛ چیزی فراتر از نوع دوستی یا یاری‌رسانی. در موج‌های اول همه‌گیری، هر کس مبتلا می‌شد، احتمال بستری شدن و فوت او کم نبود. اقدامات یاری‌گرانه در این شرایط، و رای نوع دوستی و نوعی ایثار و از خودگذشتگی است؛ به‌خصوص کسانی که در بیمارستان مشغول می‌شدند و به پزشکان و پرستاران کمک می‌کردند. بحرانی که همه‌عوامل انسانی را تحت تأثیر قرار داده بود، نیازمند از خودگذشتگی و ایثار بود. از این‌رو، در کنار موضوع نوع دوستی پدیده ایثار نیز شکل گرفت.

یه انگیزه در بچه‌ها وجود داره که همدلی و همدردی با مردم دیگه است برای اینکه کمک کنند؛ و این شعر فردوسی مصداقش هست که چو عضوی به درد آورد روزگار، دگر عضوها را نماند قرار؛ یعنی اینکه همه باهم هستیم و در همه شرایط سخت و آسون به هم کمک می‌کنیم و همه باید پشت هم باشیم (مشارکت‌کننده شماره ۲).

۳-۵. مسئولیت‌پذیری

مضمون مسئولیت‌پذیری، مبتنی بر درک و تصویری ذهنی از مشکلات نظام اجتماعی و پاسخ مسئولانه به آن‌ها است. این مضمون ۹ مفهوم و سه مقوله داشت.

۱-۳-۵. مسئولیت انسانی

مشارکت‌کنندگان در تحقیق اظهار داشته‌اند در خلال بحران کرونا خود را به یک نوع احساس مسئولیت در برابر دیگران مکلف می‌دیدند. در واقع، اگرچه این افراد به لحاظ نهادی و اجتماعی و مشخصاً در مورد نقش شغلی خود، مسئولیت ویژه‌ای نداشتند؛ اما به لحاظ انسانی در قبال مردم آسیب‌دیده از این بحران و آشفته‌گی اجتماعی ایجادشده در سطح جامعه، احساس مسئولیت می‌کردند. افراد، خود را به‌عنوان جزئی و عنصری از نظام اجتماعی تلقی می‌کردند که در قبال نظام کلی‌تر مسئول هستند.

من اول نسبت به خودم و جامعه‌ای که توش دارم حالا زندگی می‌کنم، احساس مسئولیت کردم. درسته که حالا جامعه پزشکی خیلی زیاد درگیر بود، ولی خب نمی‌شه گفت فقط جامعه پزشکی درگیر این باشه! ما می‌تونیم با کمک هم این مشکلات رو رد کنیم. همین جور که حالا تو بحث جنگی که بوده، کشور ما با همکاری هم و احساس مسئولیت همگانی تونست این شرایط بحرانی جنگ رو رد کنه (مشارکت‌کننده شماره ۴).

۲-۳-۵. مسئولیت ملی

یکی دیگر از تأکیدات مشارکت‌کنندگان این بود که در شرایط فعلی کشور درگیر یک بحران است و بدون همبستگی و اقدام ملی و انسان‌دوستانه، دولت قادر به حل بحران نیست. اگر اقدامات انسان‌دوستانه انجام نشود، بیمارستان‌ها در کشور با مشکل مواجه می‌شوند. به این دلیل یک نوع روحیه وطن‌دوستی و وطن‌پرستی در گفته‌های آن‌ها وجود داشت. آن‌ها نسبت به وطن خود و بحرانی که درگیر آن بودند، حالتی شبیه حس تعلق به خانواده را داشتند.

حالا فارغ از اینکه هرکسی یکسری اعتقاداتی دارد و در جوامع غربی و شرقی این پیوستگی بین مردم یک کشور نیست، ولی در ایران مردم به‌عنوان یک خانواده هستند فارغ از هر نوع نگاه و نگرش و این سرست و نوع زندگی مردم است که خودشون رو به‌عنوان یک خانواده می‌دانند (مشارکت‌کننده شماره ۱۲).

برای برخی از پاسخگویان حس تعلق به وطن و احساس مسئولیت به آن، با ارجاع به سفارش‌های اسلامی و درک و تفسیر از متون مذهبی تقویت می‌شد.

از نظر اخلاقی، سفارش‌های اسلامی به درد هم‌وطن رسیدن، به مشکلات هم‌وطن رسیدن هست (مشارکت‌کننده شماره ۲۰).

بنابراین، پاسخگویان کمک به کاهش بحران را به‌طور توأمان نوعی وظیفه ملی و دینی تلقی می‌کردند.

درسی که خوندم تا این کار بیمارستان فاصله زیادی داره، ولی چون سراسر کشور مبتلا داریم و همه‌گیر هست و مردم نیاز به ما دارند، ما هم وارد شدیم و سعی کردیم یاد بگیریم و بهترین کار و خدمت به مردم داشته باشیم. مسئولیت این کار با ماست، ما مسئول جون مردم هستیم (مشارکت‌کننده شماره ۱۷).

۳-۳-۵. مسئولیت اجتماعی

سومین مقوله مسئولیت‌پذیری، مسئولیت اجتماعی است. تفاوت این مقوله از دو مقوله دیگر، نوعی احساس تعلق به جامعه و مسئولیت داشتن نسبت به آن است. توجه به نیازهای جامعه، یکی از مقولات است. دانشجویان، تلاش می‌کردند خود را جای افراد درگیر و نیازمند بگذارند و حس همدلانه‌ای نسبت به پیچیدگی عملکرد نهادها و سازمان‌های ذی‌ربط به خصوص بیمارستان‌ها و مراکز بهداشتی - درمانی درگیر کرونا داشته باشند. از این جهت، تلاش می‌کردند نیازهای آن‌ها را برآورده سازند.

ما دور هم جمع شدیم که فرمان ولی امر رو انجام بدیم. نیاز استان و مردم انجام بدیم. هر کی اومد با پای خودش اومد، جهادی و داوطلب اومدند. حجم بالای کار رو دیدند، ولی باز پای کار و ایستادند. ما مرد دوران سختیم (مشارکت‌کننده شماره ۲۱).

بنابراین، کاستن آلام و فشارهای اجتماعی، بخشی از مسئولیت اجتماعی است و پاسخگویان تصور می‌کردند حضورشان در این میدان کمک زیادی به این امر خواهد کرد.

خب دیدم مثلاً الآن خانواده خودم به جورایی اون فشار روانی روش هست و استرس داریم تو این شرایط، گفتم این مطالبی که آماده می‌کنم و پیدا می‌کنم، ممکنه روی خانواده خودم تأثیرگذار باشه، بتوانم به بقیه کمک بکنم که اونا هم بتونن تو این زمان بحرانی فشار کمتری رو متحمل بشن (مشارکت‌کننده شماره ۶).

۴-۵. رضایت درونی

چهارمین مضمون احصاشده در مورد با دلالت‌های مشارکت در اقدامات انسان‌دوستانه در بحران کرونا، کسب رضایت درونی است. این مضمون با جنبه‌های روان‌شناختی رضایت و شادکامی حاصل از مشارکت در اقدامات نیکوکارانه مرتبط است.

۱-۴-۵. سائقه‌های روانی

مصاحبه‌شوندگان بر این نظر بودند که اگر در فرایند کمک‌رسانی و یاریگری مشارکت نمی‌کردند، دچار احساس شرم و تأسف می‌شدند. این نگرانی و احساس تأسف البته با موضوعات و مسئولیت‌های اجتماعی که پیش از این به آن‌ها اشاره شد مرتبط است، اما به تدریج به یک انگیزه درونی تبدیل شد. از لحاظ فکری و ذهنی شرم‌منده خودم نیستم که شاید می‌تونستم کاری انجام بدهم و نرفتم دنبالش (مشارکت‌کننده شماره ۸).

فکر نمی‌کنم ارزشمند بودن اقدامات یاورانه به خاطر چیز دیگری باشد، چون این کار داوطلبانه هست و در این اوضاع هرکس با توجه به فکر و دلسوزی خودش به نیازمندان و کسی که نیت قلبی داشته، کمک می‌کنه (مشارکت‌کننده شماره ۷).

۲-۴-۵. احساس خوب

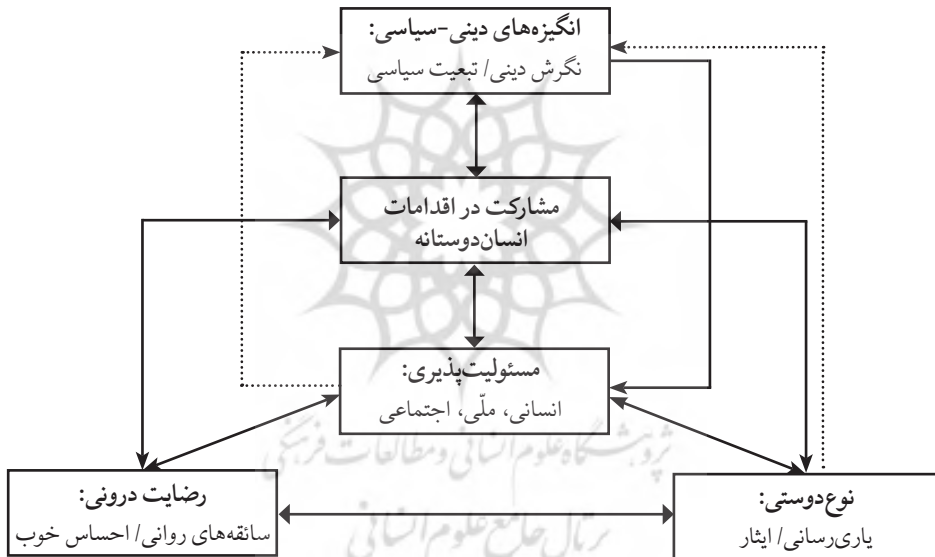
دومین مقوله مرتبط با رضایت درونی که مشارکت در اقدامات انسان‌دوستانه به دست می‌آورد، احساس درونی خوب و مثبت است. آرامش، احساس خوب و رضایت درونی، سه مفهوم مرتبط با این مقوله است. این موضوع نشان می‌دهد از آنجاکه که مشارکت‌کنندگان مسئولیت‌هایی برای خود متصور بودند، بعد از انجام اقدامات انسان‌دوستانه به نوعی احساس راحتی و آرامش دست می‌یافتند.

خیلی احساس رضایت داشت و می‌گفت حداقل الآن پرخاشگری بین من و بچه‌هام کمتر شده و کمتر دعوا می‌کنیم، کمتر عصبانی می‌شیم و این واسه من خیلی لذت‌بخش بود (مشارکت‌کننده شماره ۹).

یا برفرض مثال، همین بحث سالمندی که گفتم؛ وقتی دیدم شرایط برگشته و با شرایطی که الآن پیش اومده، پدرم دید مثبت‌تر و بهتری داره نسبت به زندگی، خب خودم خوشحال شدم (مشارکت‌کننده شماره ۵).

۶. بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف واکاوی دلایل یاریگری در گروه‌های دانشجویی در دوران همه‌گیری در شهر یزد انجام گرفته است. نوع دوستی، انگیزه دینی و مذهبی، مسئولیت‌پذیری و رضایت درونی، از مضامین به‌دست آمده در این تحقیق است. می‌توان گفت مهم‌ترین مؤلفه‌هایی که باعث سوق دادن مشارکت‌کنندگان در اقدامات انسان‌دوستانه است، مؤلفه‌های مربوط به سطح فردی یا عاملیت مانند نوع دوستی، رضایت درونی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی است؛ اگرچه چنین ویژگی‌های فردی می‌تواند وجه اجتماعی، تاریخی و فرهنگی نیز داشته باشد. به‌طور مثال، برخی مشارکت‌کنندگان از طریق رسانه با مشکلات پزشکان و پرستاران و مشکلات دولت در همه‌گیری آشنا می‌شدند و در اینجا رسانه، این مشکلات را به‌صورت انباشتی بازتابی می‌کرد. با وجود این، به نظر محققان، عاملیت نقش پررنگی دارد (شکل ۱).

شکل ۱: طرح مفهومی دلایل مشارکت در اقدامات یاورانه و انسان‌دوستانه در شهر یزد

نکته دوم در مورد عامل ساختاری، نهاد دین و سیاست است. بیشتر مشارکت‌کنندگان به‌ویژه کسانی که در گروه‌های جهادی بودند، مؤلفه‌های مذهبی-سیاسی و اصل مواسات را به‌عنوان مهم‌ترین دلیل یاریگری مطرح کردند. از نظر آن‌ها دین و مفاهیم دینی، خود به شکل‌گیری درک و فهمی از مسئولیت اجتماعی می‌انجامد. علاوه بر این، برخی از مشارکت‌کنندگان فرمان‌های رهبری را به‌عنوان مؤلفه مهم برای مشارکت در بحران تلقی کردند. انگیزه دینی-سیاسی بر مقوله مسئولیت‌پذیری اجتماعی از یک‌سو و نیز نوع دوستی تأثیرگذار است.

گروه‌های دانشجویی درگیر در بحران کرونا نیز با وجود مشکلات پیش آمده سعی کرده‌اند ضمن حفظ روحیه کار گروهی خویش، با فعالیتهای گروهی به رفع مشکلات اقتصادی و درمانی و... جامعه به خصوص در سطوح پایین‌تر کمک کنند و این بر نوع دوستی و مسئولیت‌پذیری آنان دلالت دارد. البته با توجه به این‌که در جامعه ما باورهای دینی و مذهبی همچنان برجسته است، بر ضرورت این کمک‌رسانی تأکید می‌شود، افراد بیشتر درگیر کمک به هم‌نوع هستند و نگاه انسان‌دوستانه در آن‌ها شکل می‌گیرد. این قبیل فعالیت‌ها به احساس ارزشمند بودن و رضایت درونی منجر می‌شود.

وجه مشترک این نوشتار در مقایسه با تحقیقات پیشین، توجه به فضای عمومی و سرمایه‌های اجتماعی در بحران‌ها و برای کمک به آسیب‌دیدگان و دولت است. به‌طورمثال، پژوهش‌های مطیعی لنگرودی و همکاران (۱۳۹۱) و نیز رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۹) به مشارکت مردم و مسئولان در حل همه‌جانبه بحران‌ها اشاره کرده‌اند که باعث رفع بهتر مشکلات می‌گردد و در مهار خطرهای اثرگذار هستند. حتی پژوهشگران خارجی مانند کریس و ماکسی (۲۰۱۸) نیز اشاره می‌کنند که مشارکت مردم در حل بحران‌ها اثرگذار است. توماس و همکاران (۲۰۱۶) نیز نشان دادند که عضویت در گروه‌ها آگاهی افراد را بالا می‌برد و موجب فعالیت مؤثرتر آنان می‌گردد و همچنین فعالیت‌های جمعی را تسهیل می‌کند. همه این‌ها در راستای نتایج پژوهش انجام شده است؛ زیرا گروه‌های دانشجویی نیز به‌عنوان یک سازمان وارد عمل شده‌اند و با همکاری بخش دولتی در راستای کاهش مخاطرات کووید-۱۹ تلاش کرده‌اند.

به لحاظ نظری نیز مطابق نظر پاتنام، آنچه باعث میزان بالایی مشارکت می‌شود، اعتمادی است که در قالب همکاری‌های اجتماعی و تعاونی ایجاد می‌شود. به‌باور پاتنام، شبکه‌های مشارکت مدنی هنجارهای محکمی از بده و بستان‌های عمومیت یافته را رواج می‌دهند و پیدایش اعتماد اجتماعی را ترغیب می‌کنند و با تسهیل همکاری و هماهنگی و ارتباطات و افزایش اعتبار، کنش جمعی را ممکن می‌سازند. گروه‌های دانشجویی نیز، حس تعاون و همکاری افراد را با وجود تفاوت‌های اجتماعی و فرهنگی مختلف، کنار یکدیگر نگه داشتند و به بازتولید اعتماد متقابل کمک کردند. اگرچه نظریه سرمایه اجتماعی، عمدتاً بر اشکال و صور مدرن سرمایه تمرکز دارند، اما تحقیق نشان می‌دهد که گزاره‌های دینی و سیاسی، محرک قوی در روحیه یاریگری در برابر همه‌گیری کووید-۱۹ بوده است. می‌توان گفت یاریگری در میان مشارکت‌کنندگان وجه ایدئولوژیک نیز دارد. این ایدئولوژی می‌تواند، دینی، سیاسی یا ملی باشد که در صحبت‌های مشارکت‌کنندگان مشهود بود؛ اگرچه در مطالعه حاضر وجه دینی و سیاسی پررنگ بود. باوجوداین نمی‌توان از سایر یاریگران که در دیگر گروه‌های مردمی غیردولتی مشارکت داشتند، چشم‌پوشی کرد و اقدامات همه آن‌ها را به مفاهیم ایدئولوژیک مذکور مرتبط دانست. شاید بتوان آن را نوعی انسان‌دوستی عام‌گرایانه یا شیوه‌ای نوع‌دوستی یا اومانیزم مدرن نام نهاد.

از سوی دیگر، طبق سنخ‌شناسی فرهادی (۱۳۷۶)، می‌توان گفت که یاریگری مشارکت‌کنندگان از سنخ یاریگری برون‌سویه است؛ یعنی آن‌ها بدون چشم‌داشتی، اقدامات یاریگرانه انجام می‌دادند؛ اما اگر پاداش‌هایی چون رضایت درونی و پاداش‌های اخروی را در نظر بگیریم، نوعی درون‌سویگی نیز در آن قابل تصور است. باوجوداین، وجه برون‌سویگی مبتنی بر مؤلفه‌های نوع‌دوستی، ایثار و فداکاری از فوت

زیادی برخوردار است. به‌طور خاص، برون‌سویگی را می‌توان در گروه‌هایی که در موج اول در بیمارستان‌ها فعالیت داشتند، متصور بود که هر لحظه ممکن بود مبتلا شوند و در نتیجه فوت کنند. در مجموع به نظر می‌رسد ترکیبی از مفاهیم سنتی (دینی و سیاسی) در کنار مفاهیم مدرن نوع‌دوستی و ارزش‌های درونی، به شکل‌گیری کنشگری یاریگری در میان گروه‌های دانشجویی مشارکت‌کننده در مطالعه حاضر انجامیده است. این بدان معناست که یاریگری در کنار آنکه می‌تواند از مفاهیم و ارزش‌های سنتی تغذیه کند، مبتنی بر مفاهیم سرمایه‌ای مدرن و به‌خصوص رویکردهای انسان‌گرایانه مدرن نیز می‌تواند بازتولید شود. اینکه سهم هر کدام از این مؤلفه‌ها و ارزش‌های دینی و اجتماعی در کنشگری چه اندازه است، نیازمند مطالعات دیگری است. مهم این است که سیاست‌گذاران فرهنگی و اجتماعی به ابعاد معتنا به یاریگری توجه نشان دهند.

منابع

- بالونی جامخانه، عزت‌الله؛ باقرزاده، محمدرضا؛ طبری، مجتبی و روشن‌بخش، فاطمه (۱۳۹۰). مطالعه میزان توانمندی سازمان‌های مردم‌نهاد (NGO) فعال در حوزه بهزیستی استان مازندران. فراسوی مدیریت، سال پنجم، شماره ۱۸.
- رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا؛ پورطاهری، مهدی؛ صادق‌لو، طاهره و سجاسی‌قیداری، حمدالله (۱۳۸۹). تحلیل عوامل مؤثر در مدیریت مشارکتی سیل در مناطق روستایی (مطالعه موردی: روستاهای سیل‌زده حوضه گرگانود استان گلستان). فصلنامه پژوهش‌های روستایی، دوره ۱، شماره ۲.
- فرهادی، مرتضی (۱۳۸۷). گونه‌شناسی یاریگری‌ها و تعاونی‌های سنتی در ایران. پژوهشنامه علوم انسانی و اجتماعی، دوره ۸، شماره ۲.
- فرهادی، مرتضی (۱۳۷۶). فرهنگ یاریگری در ایران (درآمدی به مردم‌شناسی و جامعه‌شناسی تعاون). تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- قلی‌پور، آرزو (۱۳۹۵). مدیریت بلایای طبیعی در جمهوری اسلامی ایران و همکاری‌های منطقه‌ای بین‌المللی. فصلنامه سیاست، سال سوم، شماره ۱۰. *گناه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*
- مطیعی‌لنگرودی، سیدحسن؛ قدیری‌معصوم، مجتبی؛ اسکندری‌چوبقلو، حافظ؛ طورانی، علی و خسروی مهر، حمیده (۱۳۹۱). بررسی نقش مدیریت مشارکتی در کاهش آثار سیل (مطالعه موردی: روستاهای حوضه رودخانه زنگمار ماکو). نشریه علمی- پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی، سال ۱۹، شماره ۵۱.
- نان‌بخش، حسن (۱۳۸۲). مشارکت داوطلبانه زنان: تجربه موفق رابطین بهداشت. فصلنامه پژوهش زنان، دوره ۱، شماره ۶.
- Blair, R. A., Morse, B. S., & Tsai, L. L. (2017). Public health and public trust: Survey evidence from the Ebola Virus Disease epidemic in Liberia. *Social Science & Medicine*, 172, 89-97: <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2016.11.016>.
- Burkle, F. M., Martone, G., & Greenough, P. G. (2014). The changing face of humanitarian crises. *The Brown Journal of World Affairs*, 20(2): 19-36: <https://hhi.harvard.edu/publications/changing-face-humanitarian-crises>.
- Bagheri Lankarani, K., Honarvar, B., Kalateh Sadati, A., & Rahmanian Haghghi, M. R.

- (2021). Citizens' Opinion on Governmental Response to COVID-19 Outbreak: A Qualitative Study from Iran. *INQUIRY: The Journal of Health Care Organization, Provision, and Financing*, 58, 1-8: <https://doi.org/10.1177/00469580211024906>.
- Benthall, J. (2018). Humanitarianism as Ideology and Practice. In *The International Encyclopedia of Anthropology*, H Callan, S Coleman (Eds.). New York: Wiley Blackwell. pp: 1-12: <https://doi.org/10.1002/9781118924396.wbiea2089>.
- Dijkzeul, D., & Sandvik, K. B. (2019). A world in turmoil: governing risk, establishing order in humanitarian crises. *Disasters*, 43. pp: S85-S108: <https://doi.org/10.1111/disa.12330>.
- Elkahlout, G., & Elgibali, K. (2020). From Theory to Practice: A Study of Remotely Managed Localised Humanitarian Action in Syria. *Journal of Peacebuilding & Development*, 15(2): 235-249: <https://doi.org/10.1177/1542316620922503>.
- Gibbons, P., Roughneen, D., McDermott, R., & Maitra, S. (2020). Putting affected people at the Centre of humanitarian action: an argument for the principle of humanitarian subsidiarity. *Disasters*, 44(3): 499-517: <https://doi.org/10.1111/disa.12386>.
- Hilhorst, D., & Jansen, B. J. (2012). Constructing rights and wrongs in humanitarian action: contributions from a sociology of praxis. *Sociology*, 46(5): 891-905: <https://doi.org/10.1177/0038038512452357>.
- Kreps, S., & Maxey, S. (2018). Mechanisms of Morality: Sources of Support for Humanitarian Intervention. *Journal of Conflict Resolution*, 62(8): 1814-1842. <https://doi.org/10.1177/0022002717704890>.
- Kahn, C., & Cunningham, A. (2013). Introduction to the issue of state sovereignty and humanitarian action. *Disasters*, 37: S139-S150: <https://doi.org/10.1111/disa.12018>.
- Macalister-Smith, P. (1987). Humanitarian Action by Non-Governmental Organizations: National and International Law Perspectives. *Bulletin of Peace Proposals*, 18(2): 119-131: <https://doi.org/10.1177/096701068701800204>.
- Sadati, A. K., Lankarani, M. H. B., & Lankarani, K. B. (2020). Risk society, global vulnerability and fragile resilience: sociological view on the coronavirus outbreak. *Shiraz E-Medical Journal*, 21(4): 1-2: <https://brieflands.com/articles/semj-102263.html>.
- Srivastava, V. K. (2020). Anatomy of Stigma: Understanding COVID-19. *Social Change*, 50(3): 385-398: <https://doi.org/10.1177/0049085720943393>.
- Spearin, C. (2008). Private, armed and humanitarian? States, NGOs, international private security companies and shifting humanitarianism. *Security Dialogue*, 39(4): 363-382: <https://doi.org/10.1177/0967010608094034>.
- Thomas, E. F., McGarty, C., Reese, G., Berndsen, M., & Bliuc, A. M. (2016). Where there is a (collective) will, there are (effective) ways: Integrating individual-and group-level factors in explaining humanitarian collective action. *Personality and social psychology bulletin*, 42(12): 1678-1692: <https://doi.org/10.1177/0146167216669134>.

- Wallace, G. P. (2019). Supplying protection: The United Nations and public support for humanitarian intervention. *Conflict Management and Peace Science*, 36(3): 248-269. <https://doi.org/10.1177/0738894217697458>.
- Ward, K., Gott, M., & Hoare, K. (2015). Participants' views of telephone interviews within a grounded theory study. *Journal of advanced nursing*, 71(12):2775-2785: <https://doi.org/10.1111/jan.12748>.

